

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 5, p. 75-92, October 2012

1845 POLİS NİZAMNAMESİ: 12. VE 13. MADDELER ÜZERİNE BİR YENİDEN DEĞERLENDİRME

*1845 POLIS REGULATION: A RE-EXAMINATION ON THE 12TH AND 13TH
CLAUSES*

*Öğr. Gör. Cem DOĞAN
Ardahan Üniversitesi, İİBF, SBKY*

Abstract

This article has been written to discuss on Polis Nizamnamesi (The Police Regulation) which has an important place in Turkish labour literature and also bring a little part of the phase of Ottoman-Turkish working class' into the light. In this respect, herein, studying the subject very carefully with the data that can be obtained at the most and attain some clear consequences are getting important herein and hereby constituting one of the focus points of the article.

Keywords: Police, Police Regulation, No Strike Clause, Censorship Clause.

Öz

Bu makale, Türk çalışma ilişkileri yazınında önemli bir yere sahip olan 1845 tarihli Polis Nizamnamesi adlı düzenlemeyi tartışmak ve Osmanlı-Türk işçi sınıfının gelişiminin kısa bir evresine ışık tutmak amacıyla kaleme alınmıştır. Osmanlı-Türkiye işçi sınıfının tahlil ve detaylı bir tetkiki gerçekleştirilmek istendiğinde karşılaşılabilecek başlıca engel, eldeki eski dönemlere dair verilerin yetersizliği olacaktır. Bu bakımdan, burada elde edilebilen azami bilgiler kümesi dâhilinde konuyu derinlemesine irdelemek ve sağlıklı sonuçlara ulaşmaya çalışmak çalışmanın odak noktalarından birini teşkil etmek suretiyle en az makalenin içeriği kadar önem kazanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Polis, Polis Nizamı, Grev Yasağı Maddesi, Sansür Maddesi.

GİRİŞ

Osmanlı işçi sınıfı, özgüllüğü ve ortaya çıkış şartları bakımından yürütülen tartışmalar kapsamında hep tartışmalı zemin olagelmıştır. Zira işçi sınıfından ve bu sınıfın karakteristik hareketlerinden söz açabilmek için ortada kısa süreli, belirli bir amaç etrafında geçici bir süreliğine örgütlenen ve amaca erişildiğinde dağılma eğilimi gösteren bir çalışanlar grubundan fazlası bulunmalıdır. Bu noktada Osmanlı işçi sınıfının doğuşu özel bir anlam yüklenmektedir.¹

Böyle bir topluluğun varlığını kesin tarih ve sayılarla saptamak güçtür. Osmanlı işçi sınıfı hareketleriyle ilgili yürütülmüş olan çalışmalar ise arşivlerdeki yetersiz kaynaklarla desteklenmeye çalışılmaktadır. Cahit Talas, Mesut Gülmez, Yıldırım Koç, Şehmus Güzel, Ahmet Makal, Oya Sencer ve Turan Yazgan gibi birçok araştırmacı ve akademisyenin yoğun ve özverili çalışmaları, bunlara ilk elden verilebilecek birkaç örneği oluşturmaktadır. Osmanlı döneminden günümüze gelene dek, devletin çalışma ilişkileri alanına bir tür baskı unsuru olarak müdahil olması yüzünden bu alanda çalışmak üzere yola çıkan araştırmacılar birçok müşkülle karşılaşmışlardır. Öte yandan, yukarıda anılanlar ve daha birçok araştırmacı sayesinde gerçekleşen çalışmalarla, Osmanlı işçi sınıfının nicel ve nitel yapısının ortaya konması bakımından önemli bir yol kat edilmiş durumdadır.

Ancak tüm bu çalışmalarla elde edilen veriler geniş ölçüğe vurulduğunda, Osmanlı işçi sınıfının doğuşu ve gelişimi üzerinde yetkin yorumlar getirmek bakımından kısmen yetersiz kaldıkları söylenebilir. Sisteme karşı hareketler kapsamında değerlendirilen işçi hareketlerinin ve sol hareketlerin kayıtlarının tutulması noktasında birtakım göz ardı etmeler ya da saptırmalar olması da olasıdır. Bu sebeple, Osmanlı işçi sınıfının gerçekleştirdiği eylemlerin nitelikleri ve işçi gruplarının nicelikleri anlamında ortaya tam anlamıyla kesin ve sonul bilgiler koymaktan yoksunuz.²

Osmanlı işçisinin ilk hareketliliğine ilişkin burada anabileceğimiz en eski bilgilerden biri, Tunçay'ın³ da belirtmiş olduğu cami inşaatında çalışan senktraşların gerçekleştirdiği iş bırakımı eylemidir. Burada, gümüş akçeler ekonomik bakımdan değer kaybedip tağşiş işlemine uğratıldığı için, çalışanların gündeliklerinin alım gücünün düştüğünü; bu durumun da çalışanlar üzerinde provokatif bir etki yarattığını görüyoruz. Tağşişe uğrayan akçeler yüzünden aldıkları gündeliklerin uğradığı ani değer kaybı sonucu, protesto amacıyla senktraşların çoğu ya toplu olarak iş bırakımına gitmişler ya da köylerine dönerek tarımla uğraşmayı tercih etmişlerdir. Güzel'in de aktardığına göre, bu olay 1587 yılında vuku bulmuş ve senktraşlar “yevmiyeyi ziyade vermezseniz işlemezüz” yani “günlüklerimizi artırmazsanız çalışmayız” diyerek durumu protesto etmişlerdir. Bunun üzerine dönemin padişahı III. Murat bir ferman ile “Ziyade yevmiye talep idenlerin haklarından geline”⁴ buyurmuştur. Bu ferman, Osmanlı yönetim dizgesi bağlamında işçilerden gelebilecek herhangi bir harekete nasıl yaklaşıldığını göstermesi bakımından ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Ancak bu hareketin örgütlülüğe evrilebilecek boyutta bir siyasal bilinçe ulaşmış olduğunu söylemek naif bir tutum

¹Bu konu ve grev kavramı hakkında geniş kapsamlı kuramsal bir çalışma için bkz. Ahmet Makal, *Grev: Kuramlar ve Uluslararası Farklılıklar*, Ankara, V Yayınları, 1987.

²Tarihin kümülatif bir disiplin olması nedeniyle bu durum bir yerde doğal karşılanabilir. Örneğin Sencer, 1969'da gerçekleştirdiği bir çalışmada 1872-1908 yılları arasında Osmanlı işçilerince uygulanan grevlerin sayısını 23 olarak tespit ederken; Polat bu sayıyı 50 olarak verir. Krş. için bkz. Oya Sencer, *Türkiye'de İşçi Sınıfı*. İstanbul: Habora Yayınları, 1969, s. 147 ve Emre Polat, *Osmanlı'nın İlk Yahudi Sosyalisti Avram Benaroya ve Faaliyetleri*. İstanbul: Truva Yayınları, 2004, s. 119.

³Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar I (1908-1925)*, İstanbul 2000, s. 21.

⁴M. Şehmus Güzel, *Türkiye'de İşçi Hareketi 1908-1984*, İstanbul 1996, s. 25.

olacaktır. Zira işçiler burada saiklerle bu tür bir çözüme başvurmuşlardır, proleter bir bilinç düzeyine erişmeleri sebebiyle değil.

Görülebileceği gibi bu hareket yerel, örgütlülüğe evrilmekten uzak ve küçük bir çalışanlar grubu tarafından gerçekleştirilen bir eylemdir. Öte yandan bu hareketler, Osmanlı işçilerinin erken dönemlerde merkezi otoriteye ve kararlarına karşı tavır aldığını göstermesi bakımından önemlidir. Ancak yine de bu hareketlerin, modern anlamda örgütlü bir eylem olmaktan uzak olduklarını kestirmek de güç değildir. Osmanlı işçileri 19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarına gelene kadar da böyle bir tavır içerisinde kalacaklardır.⁵

1. Osmanlı Devleti ve Kapitalizm: Yeni Dünya Düzenine Eklemlenme Süreci /Çabası

Özgür, bir çalışmasında feodalizmden kapitalizme geçişin gerçekleştirilebilmesi için üç temel gereksinimin söz konusu olduğunu belirtmişti.⁶ Bunlardan ilki yeterli sermaye birikimine sahip olunması, ikincisi yeterli sayıda ücretli emeğin mevcudiyeti ve sonuncusu ise nispeten gelişmiş pazar ekonomisi ve belli derecede uzmanlaşmış, belli bir bağımsızlığa sahip sınaî üretimin varlığıdır. Kapitalist üretim modeli ve örgütlenme ağı bu ana temeller üzerinde yükselir.

Batılı ülkeler, Sanayi Devrimi gibi, sarsıcı birçok sosyo-ekonomik değişimi beraberinde getiren ve Avrupa'ya hâkim olan üretim dizgesini kökten ya da büyük ölçülerde değişime uğratan bir olayı Osmanlı'dan çok daha erken tarihte deneyimlemişlerdi. Ayrıca içsel yapıları ve dinamikleri itibarıyla, bu yeni durumla entegrasyonlarını da kısa süre içerisinde gerçekleştirebilmişlerdi. Avrupa'da gözlemlenen burjuva devrimi sonrasında, feodalite bazı ülkelerde tikel olarak ortadan kalkmış ya da kalkmaya yüz tutmuştu. Böylelikle kapitalizme özgü üretim ilişkilerinin de önü açılmış ve ekonomik kalkınma hız kazanmıştı. Bundan başka, Sanayi Devrimi üretim güçlerinin ilerlemesine de çok önemli katkılarda bulunmuştu. Bunun ilk ve en büyük belirtisi ise feodal dönemde yavaş ve ağır makinelerle gerçekleştirilen üretim biçiminin hızla terk edilerek bunun yerine makinesel üretimin (*machineproduction*) geçirilmesi idi.

Hızlı makineleşmenin bir sonucu olarak Avrupa ülkelerinde zenginliği, daha doğrusu feodal dönemde gücü ve parayı elinde bulunduran aristokratik sınıfın karşısına, şimdi feodalizmin parçalanmasıyla açılan yeni dönemde palazlananyeni tür girişimciler çıkıyordu. Böylelikle ortaya feodal beylerden ve aristokrasiden daha farklı bir toplumsal sınıf çıktı. Buna, burjuva sınıfı (*bourgeois*) adı verildi. Burjuva sınıfı hızla serpilip gelişirken, aristokrasi olarak anılan soylu kesimden tüccarlarla ortaklık etmemişler –ya da kısmen ve geçici olarak kabul etmişler- ve böylelikle aristokrasi karşısında güçlerini daha da artırmışlar, zenginliklerini katlamışlardı. Öte yandan makineleşmenin de uygun zemini hazırlaması sonucu yerleşim yerlerinde (evlerin alt katlarında veya yakınlarında yer alan atölyelerde) gerçekleştirilen basit

⁵Memleketimizde yukarıda kastedilen anlamdaki ciddi işçi hareketlerine 1908'in yaz mevsiminde rastlanacaktır. Bu eylemlerin önlenmesi için İttihat ve Terakki hükümeti alelacele Tâ'til-i Eşgâl Kanunu'nu taslak metin halinde hazırlayarak 1909 yılında yürürlüğe koyacaktır. Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Cem Doğan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908 Grevleri ve Ta'til-i Eşgâl Kanunu* (yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi Bilim Dalı, 2010.

⁶Özlem Özgür, *100 Soruda Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi*, İstanbul 1975, s. 27.

üretimden vazgeçilerek devasa binalar içerisinde, birçok işçinin emeğini kapitalistlere kiralaması yoluyla gerçekleştirilen seri üretime geçildi.

Avrupa'da bu baş döndürücü gelişmeler yaşanırken, benzeri bir gelişim çizgisinin Osmanlı Devleti gibi merkezi-despotik yapıya sahip Asya'da bir tarım toplumu açısından geçerli olacağını düşünmek pek mümkün değildir. Zira ekonomisi, büyük ölçüde dini motiflerle örülü olan *cihat* sistemine, yani fethedilen ülkelerin yönetilmesi ve buradaki yerli halktan aynî vergiler alınmasına dayanan otonom Osmanlı ekonomisi, Batı'nın feodal yapısından önemli bazı noktalarda ayrıldığı gibi, Avrupa'da yükselişe geçen yeni ekonomik sisteme de büyük ölçüde yabancı konumdaydı.⁷

17. yüzyılla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun ilerlemesi durmuş, bir süre sonra da İmparatorluk kendisine bağlı ülkeleri kaybetmeye, gerileyip çökmeye başlamıştı. Oysa Osmanlı İmparatorluğu feodalizm⁸ çemberi içinde bocalarken aynı dönemde Batı'da arka arkaya sanayi devrimleri olmakta, kapitalizm dev adımlarla ilerlemekteydi.⁹ 18. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, Avrupa'nın hızlı ilerlemesine ayak uydurmak amacıyla devlet eliyle ve ilk olarak silah ve cephane gereksinimlerini karşılamak üzere büyük fabrikalar kurulduğunu ve burada birçok işçinin çalıştığını biliyoruz. Ancak bu işçilerin sınıf bilincine varmış oldukları ileri sürülemez. 19. yüzyıla geldiğimizde, Anadolu kentlerinde imalathaneler çevresinde üretim yapan ve bir ölçüde loncalara bağlı olan zanaatların, büyük bir canlılık ve gelişme içinde oldukları ya da kapitalist biçimlere doğru evrim gösterdikleri de söylenemez.¹⁰

Osmanlı'nın ekonomik bakımdan iflasın eşiğinde olduğunun ve Avrupa'da görülen sanayi atılımlarını gerçekleştiremediğinin farkına varan sanayileşmiş ülkeler, -başta İngiltere ve Fransa sonra Almanya olmak üzere- Osmanlı İmparatorluğu'nu, mamul mallarını satacak pazarlardan biri olarak görmüşlerdi. Bu bağlamda, Osmanlı İmparatorluğu'nda artık yabancılarla ticaret artmaya, yer altı servetlerine göz dikilmeye, kıyı şehirlerinde nüfus artışları belirmesine, gemilerin bu limanlara yabancı memleketlerden bol bol mal getirmelerine rastlanmaya başlamıştı.¹¹ Sanayileşme fikrinden uzak küçük yerli üreticiler ve esnaflar ise bu

⁷Bu ayrılığı daha derinlemesine inceleyebilmek ve anlayabilmek, ancak ATÜT'ü (Asya Tipi Üretim Tarzı) ve Avrupa kapitalizminin bağrından doğmuş olduğu Feodalizm'i karşılaştırmalı ve geniş bir çerçevede incelemekle mümkündür.

⁸Üretim biçimi ve sosyo-ekonomik örgütlenmesi bakımından Osmanlı İmparatorluğu'nun feodal özellikler gösterip göstermediği, diğer bir deyişle feodal ya da yarı-feodal bir yapıya sahip olup olmadığı noktasında birçok tartışma gerçekleştirilmiştir. Biz burada bu tartışmaya girmemekle beraber, konuyla ilgilenenler için şu eserlere bakmalarını salık vereceğiz: Sencer Divitçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu Marksist Üretim Tarzı Kavramı*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003; Sezer Tansuğ, *Fername Sencer Divitçioğlu'nun ATÜT ve Osmanlı Toplumunu Adli Kitabı Üstüne Bir Eleştiri Denemesi*, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1968; Maurice Godelier, *Asya-Tipi Üretim Tarzı Kavramı ve Marksist Şemalara Göre Topluların Evrimi*, Özgün Yayın, 1974; Muzaffer Sencer, *Osmanlı Toplum Yapısı*, İstanbul, Sarmal Yayınları, 1999; Chesnaux, Varga, Lichteim, Godelier ve Sur, *Asya Tipi Üretim Tarzı* (çev: İrvem Keskinoglu), İstanbul, Ant Yayınları, 1970. Ayrıca konuyla ilgili yukarıda zikredilen kaynakları ve daha değişik bazı kaynakları ele alarak ATÜT'ü tartıştığımız, "*Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908 Grevleri ve Ta'til-i Eşgal Kanunu*" isimli tez çalışmamız da incelenebilir. Bkz. Cem Doğan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908 Grevleri ve Ta'til-i Eşgal Kanunu* (yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi Bilim Dalı, 2010. Öte yandan, anılan tezimiz hariç tutulacak olursa, diğer çalışmaların konuya Marksist perspektiften yaklaştıkları ve tartışma zemini olarak buradan hareket ettikleri unutulmamalıdır.

⁹Dimitir Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih (1908-1965)*(haz. Ayşe ve Ragıp Zarakolu), İstanbul 1990, s. 18.

¹⁰Şevket Pamuk, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul 1999, s. 182.

¹¹Kemal Süller, *Türkiye'de Grev Hakkı ve Grevler*, İstanbul 1976, s. 32.

durum karşısında hızlı bir çöküşe geçmiş, ithal mamullerin alımı ve yurtiçi piyasalarında dolaşımı sonucunda gündün güne işlerini kaybetmeye ve sefil bir duruma düşmeye başlamışlardı.

Avrupa'dan yükselen kapitalizmin etkilerinin çok kesif bir biçimde hissedildiği bu dönemde, kimi atölye sahipleri, işyerlerini kapatmak zorunda kalmışlardı. Bunun sonucu olarak da, serbest manada işçilik eden bir çalışanlar grubu belirmişti. Bu çalışanlar, zamanla ya kasabalarından büyük şehirlere fabrikalara işçi olmak üzere göç etmişler veya köylerine dönerek tarımla uğraşmaya başlamışlardı. Ancak ilk söylediğimiz durum daha geçerli görünmektedir. 19. yüzyılın ilk yarısında, Batı tarzı bir toplumsal yapıya kavuşmak amacıyla çeşitli hukuki düzenlemelere girişildiği, Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği ve yüzyılın ikinci yarısında bunu Islahat Fermanı'nın izlediği gözlemlenir. Ancak bu çabaların arasında, Osmanlı ekonomisine ağır bir darbe indirerek gardını düşüren ve onu zaten olduğundan çok daha fazla hedefleştiren bir gelişme olmuştur ki bu 1838 tarihli Balta Limanı Antlaşmasıdır. Buna göre, antlaşma öncesinde Yed-i Vahit (*tekel*) denilen, belirli bir malın dış ticaretinin devletin dilediği kişice gerçekleştirilmesi sisteminden ve devletin savaş dönemlerinde dış vergilere uygulaya geldiği ek vergilerden diğerkâmlık edilmekteydi ki bu da devlet için önemli bir gelir kaynağından vazgeçmek anlamına geliyordu.^{12/13}

2. 19. Yüzyılın İkinci Yarısında İşçi Sınıfının Genel Durumu

Osmanlı işçi sınıfı, *suigeneris*¹⁴ özelliklere sahip bir sosyal küme olarak belirmiştir. Bu sınıfın ciddi anlamda var olmaya başlaması her ne kadar tikel bakımdan Avrupa'da görülen süratli gelişmelerin etkisi altında, Osmanlı Devleti'nin kapitalistleşme süreci etkisinde gerçekleşse de, Osmanlı işçi sınıfına ilişkin herhangi bir analizin gerçekleştirilmesinde bu ölçüt tek başına yeterli olmayacaktır.

Yukarıda da değinildiği gibi, Osmanlı'da, örgütlülükten uzak olmakla beraber eski tarihlerden itibaren birtakım işçi hareketlerine rastlanmıştır.¹⁵ Ancak işçi sınıfının sınıf olma bilincine ciddi anlamda varması, II. Meşrutiyet'e ve bu dönemde görülen yoğun grevler dalgasının getirmiş olduğu örgütlülük bilincinin işçilerce kavranmasına değin sürmüştür. Öte yandan, II. Meşrutiyet devri öncesinde de işçi sınıfının durumunu düzenlemek adına bir takım

¹²1838 yılında İngiltere ile daha sonra diğer ülkelerle imzalanan ticaret anlaşmaları, Kırım Savaşı ile devletin mali sıkıntıya düşmesi sonucu başlatılan borçlanma siyaseti, İmparatorluğu Avrupa ülkelerinin açık pazarı haline getirmiştir. Yabancı sermayenin 1881 yılında kurulan Duyun-u Umumiye İdaresi yolu ile devletin gelirlerine el koyması İmparatorluğun sanayileşmeye ayıracağı katkıyı sınırlamıştır. Bkz. Aysen Tokol, *Türkiye'de Sendikal Hareket*, Bursa 1994, s. 2.

¹³Bununla birlikte, 1838 öncesinde, Osmanlı Devleti hem ithalat hem de ihracat üzerinden % 3 oranında gümrük vergisi almaktaydı ve yerli ve yabancı tüccarlar mallarını imparatorluk içinde bir yerden diğer bir yere taşırken % 8 oranında bir iç gümrük vergisi vermek durumundaydılar. Antlaşma ile bu oran % 12'ye çıkarılıyor; yerli tüccarların bu meblağı ödemeye devam etmeleri öngörülürken yabancı tüccarlar bu ödemeden de muaf tutuluyordu. Bkz. Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul 2005. Bu durum ise yabancı tüccarların çok önemli bir ayrıcalığa sahip olduklarını göstermektedir.

¹⁴Kendine has, nev-i şahsına münhasır.

¹⁵Bu hareketleri grev olarak algılamamak gerekir. Zira grev, muayyen bir mınıtkada veya iş yerinde çalışan bir işçi grubunun, işveren veya verenlerle aralarında tahaddüs eden bir ihtilâfi, iş mukavelesinin ahkâmından ayrı bir hal suretine bağlamak gayesiyle, önceden aralarında anlaşarak, işlerini tatil etmeleridir. Bkz. Muvaffak Akbay, *Grev Bir Hak Mıdır?*, Ankara 1950, s. 3.

yazılı ve dağınık kurallar oluşturulmuş ve uygulanmaya çalışılmıştır. Ancak bu kurallar genel ve kapsayıcı olmaktan uzak, sadece belirli bir bölgeye ya da iş koluna ilişkindirler.

İmparatorlukta çalışanları korumak ve haklarını tespit etmek amacıyla alınan ilk sosyal politika önlemlerine, Çukurova bölgesinde rastlanmaktadır. 1834 yılında Mısır Hidivi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, bir süreliğine işgal ettiği Çukurova bölgesinde tarım işçileri için bir takım düzenlemelere girişmiştir.^{16/17} Bu düzenlemeler çerçevesinde, işçilerin tatili bir buçuk gün olacaktı ve işçiler tatil gününden önceki gün çalıştıkları yarım günlük yevmiyelerini de tam gün yevmiyesi olarak alacaklardı.¹⁸ Böylece, Osmanlı İmparatorluğu tarihinde saptanabilen ilk sosyal politika önlemleri de alınmış oluyordu. Tarihi 11 yıl ileri alarak 20 Mart 1845'e¹⁹ geldiğimizde, İstanbul'da Polis Meclisi'nin kurulduğunu ve meclisin işleyişine dair bir nizamname yayımlandığını; bu nizamname aracılığıyla da polise, grev amacıyla toplanan işçi gruplarının dağıtılması yetkisinin açıkça verildiğini görmekteyiz (madde 12).

3. Yeniçeri Ocağı'ndan Polis Teşkilatına

Bilindiği gibi, Gülhane Hattı öncesi devletin en büyük problemlerinden birisi iç güvenliği ve imparatorluk, merkezi denetimin olmaması sebebiyle asayişin sağlamada büyük sıkıntılar yaşıyordu. Özellikle Yeniçerilerin kaldırılmasından sonra, Asakir-i Mansure adı verilen merkezi ordunun kurulması, iç güvenliği sağlanmasına yönelik beklentileri arttırmışsa da, gerek teknik ve gerekse de büyük bir orduyu son derece geniş topraklardabarıncımanın yarattığı ekonomik sıkıntı, ordunun beklenen başarısını önlemişti. Bu sebeple hırsızlık, soygunculuk ile aşiretlerin Anadolu'da girişmiş oldukları eşkıyalık faaliyetleri halen devam etmekteydi. İmparatorluk, yol ve benzeri ulaşım güçlüklerinin yanı sıra, bölgesel derebeylerin takındıkları tavırdan ötürü merkezi bir iç güvenlikten yoksundu.²⁰

Yukarıdaki gelişmeleri biraz açacak olursak, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş döneminde gerek emniyet ve asayiş, gerekse askeri işlerle "subaşılar" görevlendirildiğini görürüz. Daha sonra ise "subaşı" ve "yasakçılar"ın²¹ yanında, geceleri belde güvenliğini

¹⁶Yıldırım Koç, *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*, 2003, s. 38.

¹⁷Adana'da toplanan tarım işçileri, daha çok yarı köylü mevsim işçileriydi. Burada işçilerle, toprak sahipleri arasında derebeylik artığı usuller göze çarpmaktadır. Pamuk tarlalarında çalışan işçilere "tutma" adı veriliyordu. Kış tutmaları emeklerine karşılık, toprak sahibinden bir mevsim için altı batman kadar pamuk tohumu alırlardı. Ayrıca pamuk tarlalarında çalışacak olan işçileri bulan kimselere de "elçibaşı" deniyordu. Bkz. Hüseyin Avni Şanda, *Yarı Müstemleke Oluş Tarihi: 1908 İşçi Hareketleri*, İstanbul, s. 19.

¹⁸A. Rıza Yalman, *Cenup Türkmen Oymakları II*, (yay. haz: Sabahat Emir), Ankara 1977, s. 500.

¹⁹Burada bir düzeltme yapmakta yarar görüyoruz. Yanlış ve yanlış olduğu kadar da yaygın kanının aksine, Polis Nizamı'nın yayımlandığı ve böylece Polis Meclisi'nin kuruluşu olarak günümüze dek kutlana gelen tarih olan 11 Rebi-ül Evvel 1261, miladi takvimde 10 Nisan 1845 değil, 20 Mart 1845 tarihine denk gelmektedir. Ancak günümüzde, sanırız artık adet olduğu üzere, Polis teşkilatının kuruluşunu kutlamak üzere yapılan düzenlemeler genel itibarla 10 Nisan ve civarı günlerde gerçekleştirilmektedir.

²⁰Ali Sönmez, "Polis Meclisinin Kuruluşu ve Kaldırılışı (1845-1850)" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 24, sayı: 37, s. 260.

²¹Ortaylı'nın da belirttiği üzere, 16. yüzyıl sonlarından itibaren asayiş bozukluğunun artması dolayısıyla subaşına takviye kuvvetler olarak yasakçılar verilmişti. Yasakçılar şehir asayişinde subaşı ve kadı'nın yardımcısı olarak olağanüstü şartlar dolayısıyla ortaya çıktılar. Bu kuvveti genellikle kapıkulu askeri meydana getiriyordu. Özellikle 16. yüzyıl sonlarında sahte kapıkulu olarak ortaya çıkanları takip ve yakalamak bunların göreviydi. Bkz. İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat, 2008, s. 285.

sağlayan bekçilikle görevli başka bir organ olan “ases”e²² rastlanmaktadır.²³ Aseslerin sorumluluğunu üstlenen kişi ise “asesbaşı” denilen bir görevliydi. Ayrıca I. Murat zamanında kurulan ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde en güçlü ve olgun haline erişen Yeniçeri Ocağı da ülke içi asayıştan mesuldü. Ancak asayıştan sorumlu olan bu ocak, zamanla savaşı ve disiplinli karakterini yitirerek askerlik dışında hemen her işle uğraşan, devletin koyduğu evlenme yasağını delen ve savaşlarda eski başarılarının esamesini okutamadığı gibi, halkı da bezdiren bir kurum halini almıştı.²⁴

III. Selim’in ortadan kaldırmaya niyetlendiği ancak bu amaç uğrunda canından olduğu Yeniçeri Ocağı’nı kaldırmayı, onun yeğeni II. Mahmut başarmıştır. II. Mahmut, tahta geçişiyle birlikte devletin gücünü ve otoritesini zaafa uğratan Yeniçerilerle meşgul olmaya başladı. Bu Ocak, halkın gözünde eski gücünü ve heybetini kaybetmişti.²⁵ Yeni Sultan da aynı amcası gibi teçhizat ve taktik bakımlarından modern bir orduyu Yeniçerilere alternatif olarak oluşturmak niyetindeydi. Sultan, ayaklanan Rumların Misolonki kalesini teslim etmelerinin hemen ardından, 1826’da, reform yolunda öncüllerinin en gözde projesini yeniden başlatma cesaretini kendinde bularak Avrupa tarzında talim ve teçhizatıyla yeni bir ordunun kurulmasını emretti. 28 Mayıs 1826 tarihli bir Hatt-ı Şerif’le yeni birlikler oluşturuldu.²⁶ Ancak Yeniçerilerin karşı koymasıyla karşılaşıldı ve kanlı bir bastırma hareketi sonucu bu Ocak tarihe karıştı.²⁷

Yeniçerilerin ortadan kaldırılmasını müteakip, yayınlanan bir fermanla Asakir-i Mansure-i Muhammediye adı altında yeni bir askeri örgüt oluşturuldu. Bu askerlerin idaresi “serasker” ismi verilen bir kumandana bırakıldı. Seraskere eski örgütlenmede yeniçeri

²²Ases, asayişin muhafazası için kol gezen gece bekçileri hakkında kullanılan ve Arapça “âs”ın çoğulundan türetilmiş bir kelimedir. *Asesbaşı* ise Yeniçeri Ocağı’nı teşkil eden ortarlardan yirmi sekizinci ortanın çorbacısına verilen ad idi. Ocaktaki resmi ve askeri vazifelerinden başka, şehrin asayışıyla de ilgilenmeye memur edilmişti. Yani diğer bir deyişle, polis müdürü olarak görev yapmaktaydı. Ortadaki zabitlerle münavebe suretiyle çarşı aralarında, mahalle içlerinde ve de özellikle kötü üne sahip mahallelerde dolaşır, suç işleyenlerden yakaladıklarını cezalarının verilmesi üzerine gereken mercilere yollardı. Ayrıca cuma günleri sadrazamın gideceği camiinin yolunun üzerinde ortasıyla beraber durarak onu selamlar ve bir suçlunun idam edileceği yere yine ortasıyla giderek oradaki güvenliği muhafaza ederdi. Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971, s. 93-94.

²³M. Şehmus Güzel, “1845 Tarihli “Polis Nizamı”, Sansür, “Tatil-i Mesalih” (İşlerin Bırakımı), Toplantı, “Ziham” (Kalabalık) ve Cemiyetler” *Süreç*, sayı: 8. İstanbul, 1981, s. 23.

²⁴Yağar, 1845 öncesi dönemde asayıştan sorumlu olan görevlileri amir ve memurlar olarak kikiye ayırmış ve şöylece sıralamıştır:

a) Amirler: Kadı, Subaşı, Asesbaşı, Muhtesip, Şihna, Çavuşbaşı, Muhzırbaşı, Dizdarlar
b) Memurlar: Asesler, Yasakçılar, Yasakçı Kul, Muhzır, Çavuş, Pasban (Pazvant). Bkz. Hasan Yağar, “Osmanlı Polis Teşkilatı ve Yenileşme Süreci”, *Türkler*, cilt: 13, Ankara 2002, s. 630-636.

²⁵EdouardPhilippeEngelhardt, *Turquie et Le Tanzimat ouHistoriedesReformés dans L’EmpireOttoman*.Paris 1882, s. 7-8.

²⁶Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu* (çev: Boğaç Babür Turna). Ankara2008, s. 110.

²⁷Karal’ın da belirttiği gibi, Yeniçerilerin kaldırılması devlet yetkilileri ve halk arasında büyük bir sevinçle karşılandı. Osmanlı şairleri geleneğe uyarak Osmanlı tarihine “Vaka-yi Hayriye” adıyla geçen bu olay için tarihler düşürdüler. Bu tarihler içinde Keçeci İzzet Molla’nınki değerlidir:

“Tecem mü eyledi meydan-ı lahme,

Edip küfran-ı nimet nice bağı,

Koyup kaldırmadan ikide birde,

Kazan devrildi söndürdü ocağı”. Bkz. Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi I. Cilt Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*. Ankara 1999, s. 149-150.

ağasının sahip olduğu yetkiler verildi. Böylece seraskere hükümet merkezinde İstanbul tarafının en büyük emniyet amiri sıfat ve yetkisi verilmiş oluyordu.²⁸Yeniçerilerin lağvından sonra gerek başkentte gerek eyaletlerde asayiş ve zapturaptın eskisine nispetle mukayese kabul etmeyecek derecede salah bulunmasına rağmen zabıta işlerinin karışık ve birçok makam ve mercilere tabi olması devam etmekteydi. Teşkilat ve icraat sahasındaki bu anarşiyi ortadan kaldırmak için 1845 senesinde İstanbul'da polis teşkilatının kurulmasıyla ilk adım atıldı.^{29/30}

4. Polis Nizamı ve Hükümleri³¹

Polis Nizamı, ülke sathında görülen birtakım asayişsizlikleri ve yolsuzlukları düzene koymak ve bunların tespitiyle gerekli görüldüğü biçimde cezalandırılması amacıyla yönelik olarak oluşturulan Polis Meclisi'nin yayınladığı ve on yedi maddeden müteşekkil yazılı bir metindir.³²Nizamname'nin 16 maddesi, dirlik ve düzenliğin sağlanması, geçiş, oturma ve ateşli

²⁸M. Şehmus Güzel, *a.g.m.*, s. 24.

²⁹Halim Alyot, *Türkiye'de Zabıta (Tarihî Gelişim ve Bugünkü Durum)*. Ankara 1947, s. 75.

³⁰Samet Ağaoğlu ve Selahattin Hüdaioğlu tarafından kaleme alınan ve sıkça başvurulan bir temel kaynak olarak literatürde yer alan *İş Hukuku Tarihi* adlı kıymetli eserin ilk cildinde, Ağaoğlu ve Hüdaioğlu Mecelle'den sonra iş hukukuna ait ilk hükümlerin 2 Şaban 1285 tarihli Maden Nizamnamesi'nde yer aldığını belirterek yanlış bir bilgi aktarmışlardır. Zira 11 Rebi-ül Evvel 1261 tarihli Polis Nizamnamesi'ni atladıkları görülmüyor. Ancak eserin 1938 tarihli olması, bu durumu bir kerteye kadar mazur göstermektedir. Bkz. Samet Ağaoğlu ve Selahattin Hüdaioğlu, *İş Hukuku Tarihi* (Birinci Cilt), 1938, s. 81.

³¹Literatürde Polis Nizamı ya da Polis Nizamnamesi adı altında yer alan ve bu yasal düzenlemeye ilişkin bilgi içeren telif kitaplar ve makalelerden saptayabildiklerimizin bazıları şöylece sıralanabilir: Mesut Gülmez, "1936 Öncesinde İşçi Hakları" *Türkiye'de İşçi Hakları (Osmanlı Döneminden 1986'ya)*. Ankara: Yol-İş Sendikası Yayını, 1986; Mesut Gülmez, *Türkiye'de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi)*. Ankara: TODAİE, 1991; M. Şehmus Güzel, "1845 Tarihli "Polis Nizamı", Sansür, "Tatil-i Mesalih" (İşlerin Bırakımı), Toplantı, "Ziham" (Kalabalık) ve Cemiyetler" *Süreç*, 1981, sayı: 8. İstanbul: Havass Yayınları; Lütfü Erişçi, *Türkiye'de İşçi Sınıfının Tarihi (Özet Olarak)*. Ankara: Kebikeç Yayınları, 1997; Ahmet Makal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma İlişkileri: 1850-1920*. Ankara: İmge Yayınları, 1997; Yıldırım Koç, *Sendikal Eğitim Notları*. Ankara: Öteki Yayınevi, 1994; Anıl Çeçen, *Türkiye'de Sendikacılık*. Ankara: Özgür İnsan Yayınları, 1973; Dimitri Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih (1908-1965)*. İstanbul: Belge Yayınları, 1990; Turan Yazgan, *Türkiye'de Sendikal Hareketler (Kısa Tarihçe)*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Yayını, 1982; M. Fatih Gümüş, *Türk İş Hukukunda İş Uyuşmazlıkları ve Uzlaştırma*. Ankara: Emel Matbaacılık, 1972; Oya Sencer, *Türkiye'de İşçi Sınıfı Doğuşu ve Yapısı*. İstanbul: Habora Yayınları, 1969; Yıldırım Koç, *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*. Ankara: Yol-İş Yayınları, 2003; Kemal Sülker, *Türkiye'de Grev Hakkı ve Grevler*. İstanbul: Gözlem Yayınları, 1976; Halim Alyot, *Türkiyede Zabıta: Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*. Ankara: İçişleri Bakanlığı Yayını, 1947; Ali Sönmez, "Polis Meclisinin Kuruluşu ve Kaldırılışı (1845-1850)" Ankara: Ankara Üniversitesi, D.T.C.F., Tarih Bölümü, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 37, 2005; Özcan Karaman "Demokratik Ülkelerde Polis ve Jandarma Temel Eğitimi: Türkiye Örneği", *Polis Bilimleri Dergisi*, cilt: 8, no: 2, 2006; Hikmet Tongur, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkili ve Görevlerinin Gelişimi*, İç İşleri Bakanlığı Emniyet GenelMüdürlüğü Yayınları, Kanaat Basımevi, Ankara, 1946; Hasan Yağar, "Osmanlı Polis Teşkilatı ve Yenileşme Süreci", *Türkler*, cilt: 13, Ankara 2002; Ali Birinci, "Türk Emniyet Teşkilatında 'İlkler'" *Polis Bilimleri Dergisi*, cilt: 1, sayı: 3, 1999; Gökhan Orkun Şenel, *Tanzimat Döneminde Kolluk (Polis Teşkilatının Kuruluşu)*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara 1998.

³²Tongur, Polis Meclisi'nin kuruluşundan evvel vücut bulan zaptiye organlarını, inceleyebildiği belgeleri de göz önünde bulundurarak şöyle bir ayrıma tabi tutuyor:

- a) Mahallî halktan teşkil olunan (başı bozuk) piyade ve süvari zaptiyeleri,
- b) Sekbanlardan kurulan zaptiye kıt'aları,
- c) Tüfekçi zaptiyeleri,
- d) Senenin belirli aylarında hizmet gören geçici zaptiyeler (hıfziye),

silah kullanma gibi konularda gerekli izin belgelerinin verilmesi, kimi kamusal yerlerde ve alanlarda düzen ve güvenliğin sağlanması, ahlaka ve kamu namusuna aykırı düşen yerlerin ve yayınların denetlenmesi gibi konuları düzenlemiştir. Bunlar dışında, dilencilik yaparak halkın dirliğinin bozulmasına engel olmak, işsiz kalarak evine dönmek isteyip de dönemeyen yoksul kişiler ile cezasını çekerek salıverilen yoksul kişilere bu konuda yardım etmek gibi görevler de “polis” adıyla ilk kez kurulan kolluk yönteminin “hidemât-ı umumiye”si³³ arasında yer almıştır.³⁴ Nizamnameye göre, Tophane Müşiriyeti’nin³⁵ maiyetinde kurulacak olan Polis Meclisi’nin emrinde yeni bir zabıta kuvveti teşekkül edecekti. Polis Meclisi bu zabıta kuvvetini idare etmekle yetinmeyecek; aynı zamanda memleketin asayiş ve emniyetiyle ilgili kanun ve nizamları da tanzim edecekti.^{36/37}

Gülmez’e göre³⁸ bu metin, 1 Temmuz 1800 tarihli “*Paris Emniyet Müdürlüğünün Görevlerini Düzenleyen Kararname*” başlıklı, Napolyon diktatörlüğü döneminin başında çıkarılmış olan bir Fransız kararnamesinin, polisin genel görevlerinin yer aldığı ikinci bölümü (*section II*) temel alınarak hazırlanmıştır.^{39/40} Ancak düzenlemenin yerel politikacılar tarafından mı oluşturulduğu ya da yurtdışında yürürlüğe konulmuş bir düzenleme metninden yapılan bir çeviri mi olduğu tartışma götürür bir noktadır. Gülmez’in iddia ettiği Kararname, aslında 17 Şubat 1800 tarihinde kabul edilen ve Paris Emniyet Müdürünün Görevlerini Düzenleyen Kararname’dir.⁴¹ 6 ana kısım ve 50 maddeden oluşan bu Kararnamede, Fransız polisinin ve polis müdürünün sahip oldukları temel yetkiler sıralanmaktadır.

e) Tımarlızeptiyeler. Bkz. Hikmet Tongur, *Kolluk Tarihimizden Vesikalar Türkiye’de İlk Zaptiyeler*, Ankara 1948, s. 2.

³³ Genel hizmetleri.

³⁴ Mesut Gülmez, *Türkiye’de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi)* (2. Basım), Ankara 1991, s. 372.

³⁵ Tophane Mareşallığı.

³⁶ Halim Alyot, *Türkiye’de Zabıta (Tarihî Gelişim ve Bugünkü Durum)*. Ankara 1947, s. 79.

³⁷ Tongur, polisin Tophane Müşiri’nin emrine verilmesinin sebeplerinin muhtelif olduğunu, yabancılara ait bazı görevlerle pasaport işlerinin polisin vazifelerinin başında yer aldığını, o devirde yabancıların İstanbul’a en çok vapurla gelip Galata ve Tophaneye çıkmakta olduklarını ve kolluk olaylarının daha çok meyhane ve genelevlerin toplu halde bulunduğu Galata tarafında görüldüğünü, bu sebeple depolisin Tophane ve Galata taraflarının kolluğu ile ötedenberi meşgul olan Tophane-i Âmire teşkilatına bağlandığını belirtiyor. Bkz. Hikmet Tongur, *Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Ankara 1946, s. 148-149.

³⁸ Mesut Gülmez, “1936 Öncesinde İşçi Hakları” *Türkiye’de İşçi Hakları (Osmanlı Döneminden 1986’ya)*. Ankara 1986, s.28.

³⁹ Bu iddiayla ilgili olarak bkz. Mesut Gülmez, “Polis Örgütünün İlk Kuruluş Belgesi ve Kaynağı” *Amme İdaresi Dergisi*, cilt: 16, sayı: 4, 1983, s. 3-15.

⁴⁰ Kararname’nin Section II adı altında düzenlenen ikinci bölümünde öngörülen ana başlıklar şu şekilde sıralanmıştır: “*Passe-ports*”, “*Cartes de sûreté*”, “*Permissions de séjourner à Paris-Mendicité, vagabondage*”, “*Polices des prisons*”, “*Maisons publiques*”, “*Attroupements*”, “*Police de la librairie et imprimerie*”, “*Police de théâtres*”, “*vente de poudres etsalpêtres*”, “*Emigrés*”, “*Cultes*”, “*Port d’armes*”, “*Recherches des déserteurs*”, “*Fêtes républicaines*”. Bkz. *Collection officielle des Ordonnances de Police depuis 1800 jusqu’ à 1844*, imprimée par ordre de M. Gabriel Delessert. P. Dupont, 1844, s. XII-XIII.

⁴¹ Kararnamenin tarihi konusunda, bizim incelememiz ve Gülmez’in tespitleri arasında bir farklılık olduğunu gördük. Zira Gülmez, Kararname tarihini 1 Temmuz 1800 olarak vermekteyken biz 17 Şubat 1800’ü doğru tarih olarak tespit ettik. Karşılaştırma için bkz. Mesut Gülmez, “Polis Örgütünün İlk Kuruluş Belgesi ve Kaynağı” *Amme İdaresi Dergisi*, cilt: 16, sayı: 4, 1983, s. 3-15 ve *Collection*

Öte yandan birçok araştırmacı, Nizamname'nin bu dönemde görülen işçi hareketleri ve örgütlerine bir ket vurmak maksadıyla yürürlüğe konulduğu konusunda ittifak halindedirler. Örneğin Sülker, Polis Nizamnamesi'nin özellikle 12. maddesinde yer alan hükümlerden hareketle, işçilerin o tarihlerde bazı cemiyetler kurmuş olduklarını, grev hareketlerine başvurduklarını, küçük ölçüde de olsa kavgalara ve direnmelere yol açan teşebbüslerden sakınmadıklarını belirtir.⁴² Erişçi ise düzenlemenin yine 12. maddesinden hareketle, bu dönemde bir takım işçi hareketlerinin gerçekleştirilmiş olabileceğini kaydetmektedir.⁴³ Fişek, kanunun bazı maddeleri ile önlemler alındığını belirttiikten sonra, 1845 öncesi dönemde de örgütlü ya da örgütsüz, düzenli ya da düzensiz işçi hareketlerinin meydana geldiğini belirtir.⁴⁴ Şişmanovise bu konu ile ilgili olarak, daha on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısından başlayarak işçi örgütlerinin kurulmuş ve grevlerin başlamış olduğunu belirtirken diğer yandan da elde kesin veriler olmadığını bu ifadesine ekleme gereği duymaktadır.⁴⁵ Yine Üstün ve Yaman da, bu Nizamname'nin 12. maddesinden hareketle, bu yasal düzenlemenin amele ve işçi takımının cemiyet kurmasını önlemek ve ihtilal girişimlerini bastırmak üzere çıkarıldığı kanaatinde dirler.⁴⁶ Gümüş ise, 1839-1870 yıllarında Türk işçilerinin artık bir kütle halinde ortaya çıktıklarını, fabrikalara saldırı biçiminde yoğunlaşmış işçi hareketlerine karşın gerçek bir işçi derneğinin ya da birliğinin kurulmadığını belirtir. Ona göre, bu dönemde eylemsel olarak nitelendirilebilecek koalisyon yasakları vardır ve henüz grevden söz edilmemekle birlikte 1845 tarihli Polis Nizamnamesi, hükümetin artık işçi kütlesinin varlığından haberdar olup işçi ve devrim sözcüklerini birleştirdiğinin açık bir kanıtıdır.⁴⁷

Eldeki verilerin yetersizliğinden ötürü kesin bir tespit yapamamakla beraber, kısmen Şişmanov'un görüşlerine katılmak mümkündür. Gerçekten de, hiçbir işçi hareketlenmesinin gözlemlenmediği ve örgütlenme oranının sıfır olduğu bir ortamda yönetim tarafından böyle bir düzenlemeye girişilmesi pek mantıklı bir tutum gibi görünmemektedir. Ancak düzenleme, bu dönemde Avrupa işçilerindeki kaynaşma ve özellikle de makine kırma (*Luddism*) hareketlerinden ürken yöneticiler tarafından alınmış bir erken önlem de olabilir. Burada, Sencer'in de bizimle benzer bir görüşte olduğunu kaydetmekte yarar var. Zira Sencer, Nizamname'nin işçilerin koalisyonlarına bir yasak getirmek üzere çıkarılmış olabileceğini kaydeder.⁴⁸ Diğer yandan Sencer, 12. maddenin kaleme alınış biçiminin de bu dönemde "*amele cemiyetleri*"nin varlığını kanıtlar nitelikte olduğunu belirtir. Bu tartışmalı durumun kısmen de olsa açıklığa kavuşturulması bakımından, düzenleme metninde yer alan ve burada ele alınan konuyu doğrudan ilgilendiren maddelere başvurularak bunların analiz edilmesi yararlı olacaktır.

---

officielles Ordonnances de Police depuis 1800 jusqu' a 1844, imprimée par ordre de M. Gabriel Delessert. P. Dupont, 1844, s. XI-XVIII.

⁴²Kemal Sülker, *100 Soruda Türkiye'de işçi Hareketleri*, İstanbul 1968, s. 7.

⁴³Lütfü Erişçi, *Türkiye'de İşçi Sınıfının Tarihi (Özet Olarak)*, Ankara 1997, s. 3. dipnot 2.

⁴⁴Kurthan Fişek, *Türkiye'de Devlet-İşçi İlişkileri Açısından Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tahlili*, Ankara 1969, s. 25-26.

⁴⁵Dimitir Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih (1908-1965)* (haz. Ayşe ve Ragıp Zarakolu), İstanbul 1990, s. 31.

⁴⁶Süleyman Üstün ve Yücel Yaman, *Resimli Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi I (Başlangıcından 1946'ya Kadar)*, İstanbul 1975, s. 6.

⁴⁷Fatih Gümüş, *Türk İş Hukukunda İş Uyuşmazlıkları ve Uzlaştırma Yabancı Sistemlerle Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Ankara 1972, s. 14.

⁴⁸Oya Sencer, *Türkiye'de İşçi Sınıfı*, İstanbul 1969, s. 97-99.

4.1.On İkinci Madde ve Ziham⁴⁹ Yasağı

Nizamname’de yer alan en tartışmalı madde, şüphesiz 12. maddedir. Buna göre;

“İşini ve gücünü terk ile mücerret tatil-i mesalih-i ibad garazında olan amele ve işçi makulelerinin cemiyet ve zihamlarının ve gerek bu misillu asayiş-i ammeyi ihlal edecek her güne fitne ve fesat cemiyetlerinin def-i ve izalesiyle ihtilal vukuunun önu kestirilmesi esbabına teşebbüs ve müsabere”

edilecekti. Yani:

“İşini ve gücünü terk ve işlerin durdurulması amacıyla olan amele/işçi topluluklarının cemiyet ve kalabalıklarının ve gerek buna benzer kamu asayişini ihlal edecek her türlü fitne ve fesat cemiyetlerinin yasaklanarak yok edilmesiyle ihtilal hadisesinin önünün alınması vasıtalarına başvurmak ve bununla sürekli olarak uğraşmak”

Açıkça görülebileceği gibi, bu madde uyarınca işçilerin (bu dönemde amelelerin) gerçekleştirecekleri toplu iş bırakımı, gösteri ve nümayiş girişimleri bir yana, herhangi bir yerde zihametmeleri, yani toplanarak kalabalık oluşturmaları bile zabıtayı ilgilendiren bir meseleydi.⁵⁰

Güzel’in de vurgulamış olduğu üzere, burada Polis’e şu işlevleri yerine getirmesi buyrulmuştu:

a) “Amele ve işçi takımlarının” işlerini bırakmalarının ve “diğer” kulların işlerini bırakmaya teşvik edilmesinin önlenmesi. Burada iş bırakımı yani grev yasağı söz konusuydu.

b) “Amele ve işçi takımları” toplantı ve kalabalıklarının önlenmesi. Böylece amele ve işçilerin her türlü toplantı, gösteri ve yürüyüşleri yasaklanmıştır.

c) İş bırakımına, toplantı ve kalabalıklara yol açarak kamu güvenliğini bozacak, karışıklık ve bozgunculuk çıkaracak nitelikteki her türlü derneklerin ortadan kaldırılması ve yok edilmesi.⁵¹ Burada da örgütlenme yasağı getirildiği görülmektedir.

Yukarıda vurgulanan kurallar çerçevesinde Polis, işçi hareketlerine karşı sürekli çaba göstermek ve gerekeni yapmak üzere görevlendiriliyordu. Böylece, *ihtilal vukuunun* önu alınabilecek, işçilerce gerçekleştirilecek eylemler polis gücü ile dağıtılacaktı. Burada dikkati çeken bir diğer noktaysa, maddenin sonlarında yer alan *ihtilal* sözcüğüdür. Acaba bununla işçilerin bir çeşit devrim gerçekleştirecekleri ve yönetimi alaşağı edebilecekleri mi düşünülmüş ve o yüzden mi özellikle *ihtilal* kelimesi seçilmiştir?

⁴⁹Ziham(زحام), kalabalık ve sıkışıklık anlamlarına gelen Arapça bir sözcüktür. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*(15. Baskı), Ankara 1998, s. 1186.

⁵⁰Gülmez’e göre, Nizamname’nin 12. Maddesine kaynaklık eden ve Fransızca metinde 10. Madde olarak geçen ifadenin orijinali şöyledir: “Il prendralesmesurespropres à préveniroudissiperlesatroupements, lescoalitionsd’ouvrierspourleurtravail on enchérir le prixdesjournées, lesréunionstumultueusesoumenaçant la tranquillitépublique”. Bkz. *Collection officielle des Ordonnances de Policedepuis 1800 jusqu’ a 1844*, imprimée par ordre de M. GabrielDelessert. P. Dupont, 1844, s. XIII. Maddenin Türkçesi ise şöyledir: “O (Polis Müdürü), gereksiz kalabalıkları, iş durdurmak ya da gündelik artışı talebiyle bir araya gelen işçi koalisyonlarını, karmaşa ve tehdit unsuru içermesi sebebiyle kamu huzurunu bozabilecek nitelikteki toplantıları önlemek ya da dağıtmak için gereken/uygun önlemleri alır”.

⁵¹Güzel, a.g.m., s. 27.

Bu kelimenin, sert ve köklü bir değişiklik peşinde olan bir grubun amacına işaret etmek maksadıyla kullanılmış olduğunu sanmıyoruz. Zira yukarıda da değinildiği gibi, bu dönemde, daha kesif anlamda işçi hareketlerine ve örgütlenmelerine bile rastlanmamıştır (veya kayıtlarına ulaşılamamış, rastlanılamamıştır). Dolayısıyla, buradaki *ihtilal* sözcüğünün toplu bir ayaklanma sonucu rejime işçilerden gelebilecek bir iç tehdit anlamını taşımadığı kanaatindeyiz. Bu sözcükle, nitel ve nicel durumları göz önünde bulundurulduğunda, ancak işçilerce çıkarılabilecek küçük fesat ve bozgunculuk olaylarının kastedildiğini düşünmekteyiz. Yazgan'a göre, 12. maddenin getirdiği hüküm, koalisyon yasakları koyan 18. yüzyıl sonlarında veya 19. yüzyıl başlarındaki Avrupa ülkelerinin ve Amerika'nın kanunlarından farklıydı. Zira maddede hem işçilerin cemiyet kurmaları ve hem de işlerini terk etmeleri yani greve gitmeleri yasaklanmış ve bu hareketler kamu düzenini ihlal edecek benzeri fitne ve fesat cemiyetlerinin hareketleriyle bir tutulmuştu.⁵²

Gerçekten de, İngiltere'de 1799 ve 1800 yılları arasında Fransız Devrimi'nin etkisi ve Fransa ile içinde bulunulan savaş yüzünden, hükümet aleyhinde belirebilecek işçi hareketlerini ve ayaklanmalarını engellemek adına Kombinasyon Yasaları'nın (Combination Acts) çıkarıldığını ve bunların 1824 yılına kadar yürürlükte kaldığını görüyoruz.⁵³ Ancak bu yasaklamalara rağmen sendikalaşmanın önüne geçilemediğini ve işçi hareketlerinin giderek ivme kazandığı da ortadadır.

4.2. On Üçüncü Madde ve Basın-Yayına Getirilen Sansür

Polis Nizamı, işçi hareketlerine yalnızca eylemsel düzlemde bir sınırlama ve yasaklama getirmekle kalmamış; aynı zamanda sansür konusunda da bir takım düzenlemeleri yürürlüğe koymuştur. Bu düzenlemeler, daha çok basın-yayın kuruluşlarının denetimi ve yurtdışından getirilen kitapların içerikleri ile ilgiliydi.

13. maddeye baktığımızda:

“Ahlak ve âdâb-ı ammeyi muhill olacak kâffe-i hususattatabhânelere ve kitabhâne ve bilcümle kitabcıdükkânlarına dikkat ve basiret ve hâricdentevârüd eden enva-ı kütüb ve resâil ve evrakın kabl-el neşrbakılup lazım gelen men ve tevkîfine dikkat”

Edilecekti. Günümüz Türkçesi ile ifade edildiğinde ise:

“Ahlak ve genel adabı ihlal edecek bütün hususlarda matbaa ve kitabevi ve tüm kitapçı dükkânlarına dikkat edilmesi, bunların sezilmesi (bulunması) ve dışarıdan gelen kitap çeşitleri ve risaleler ve evrakların eski baskılarına bakılıp, lazım olan yasaklamanın getirilmesi veyahut bunlara el konulmasına dikkat edilmesi”

biçiminde bir içerikle karşılaşmaktayız.

Bu durum, Avrupa'da yaygınlaşan sosyalist işçi hareketi akımlarına karşı alınmış bir önlem olarak düşünülebilir. Zira Avrupa'da özellikle Marx ve Engels'in yazılarıyla işçi sınıfının burjuvazi tarafından nasıl sömürüldüğüne ilişkin görüşlerin işçiler arasında yaygınlık kazanması ve bu sınıfların üyelerinin, burjuvazi düzenine ve felsefesine saldırımları bu dönemde oldukça yaygın bir hareketti. Bu durumu gören Osmanlı yöneticileri, işçi ya da tehlike yaratabileceklerini düşündükleri diğer grupların potansiyel eylemlerini önlemek amacıyla, öncelikle bunların fikrîsel bağlamda temellenmelerini ve bilinç seviyelerini yükseltmelerini önlemek gibi bir amaç gütmüş olabilirler.

Zararlı yayınların ülkeye girişinin yasaklanması, ayrıca ülke içinde yeni basılan kitapların ve ülkeye girişine izin verilenlerin de denetlenerek yeni basımlarının eski basımları

⁵²Turan Yazgan, *Türkiye'de Sendikal Hareketler (Kısa Tarihçe)*, İstanbul 1982, s. 33.

⁵³George Lichtheim, *Sosyalizmin Kökeni (The Origins of Socialism)*, 1976, s. 166.

ile karşılaştırılması; içerik bakımından uygun bulunurlarsa okunmalarına izin verilmesi ise hükümet tarafından zihinsel bağlamda bir tür tekelciliğin yerleştirilmeye çalışıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Yukarıda belirttiğimiz kanıyı tekrarla söyleyebiliriz ki, Osmanlı yöneticileri bu yolla basım-yayın ürünlerini kendileri için zararlı olabilecek tüm düşüncelerden arındırmayı amaçlamışlar ve sosyal hareketlerle belirebilecek tehlike ihtimallerini, kültürel alan üzerinde kuvvetli bir hegemonya dayatarak engellemek istemişlerdir.

Öte yandan, sansür konusunda Güzel'in⁵⁴ yapmış olduğu değerlendirme ve tespitlere tamamen katılmaktayız. Sansür kavramı ve uygulaması her ne kadar II. Abdülhamit dönemi ile iç içe geçmiş ve hatta onun kuşkucu kişiliği ile özdeşleşmiş gibi görünse de, Osmanlı'da sansür ile ilgili ilk düzenleme II. Abdülhamit devrine tarihlenemez. Çünkü yaygın kanının aksine, sansür ile ilgili hukuksal düzenleme olması bakımından Osmanlı Devleti'nde görülen ilk yazılı madde, Polis Nizamı'nda yer almaktadır. Bu suretle Polis Nizamıyla, II. Abdülhamit döneminden daha önceki bir tarihte sansür uygulamasının yürürlüğe konulduğunu da tespit etmekteyiz.⁵⁵

SONUÇ

19. yüzyılda devlet kurumları tamamen ıslaha çalışılırken klasik kolluk teşkilatı da gözden geçirilmiş ve yeni devrin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir yapının kurulmasına çalışılmıştır. Bu cümleden olarak, ilk teşkilat kanunu Polis Nizamı (Nizamnamesi) adı altında 17 maddeden ibaret olarak Sultan Abdülmecit zamanında 11 Rebiü'l evvel 1261 (20 Mart 1845) tarihinde çıkarılmıştır. Bu vesile ile işaret etmek gerekir ki Polis kelimesi de resmi lisana ilk defa bu nizamname ile girmiş oluyordu. Bu Nizamname 21 Rebiü'l evvel 1261 (30 Mart 1845) Pazar günü bir yazı halinde İstanbul'da bulunan sefaretlere de gönderilmişti.⁵⁶Nizamname, çokça tartışılan 12. maddesibakımından Cumhuriyet öncesi çalışma ilişkileri çerçevesinde özel bir yere de sahiptir. Bu Nizamname ile başkentte zabıta görevi, yeniçerilik ağalığı yerine geçen seraskerliğe, ihtisap ağalığına ve polis ismini taşıyan bir teşkilata verilmişti. Taşrada ise güvenlik işleri, sipahilerden vücuda getirilmiş zaptiyelerle İstanbul'da olduğu gibi memleketin birçok taraflarında kurulan Asakir-i Mansure alaylarına verilmiştir.⁵⁷

Ayrıca Nizamname'nin, Fransız polisine birtakım yetkiler veren bir yasadan esinlenilerek oluşturulduğu ya da bu metnin Fransızcadan Türkçeye çevrilerek yürürlüğe konulduğu da iddia edilmektedir. Bizim burada üzerinde dikkatle durmamız gereken noktaysa, metnin bir çeviri olup olmamasından ziyade, içerdiği maddeler açısından çalışma ilişkileri sistemine getirdiği yenilik, değişiklik ya da ilerleyen dönemlerdeki çalışma ilişkileri sistemine yaptığı etkilerdir.⁵⁸ Polis Nizamnamesi'nin, içerdiği hükümler bağlamında, Avrupa ülkelerinde

⁵⁴Güzel, *a.g.m.*, s. 27.

⁵⁵II. Abdülhamit döneminde görülen sansür uygulamalarıyla ilgili çalışmalar için bkz. Fatmagül Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2007; Cevdet Kudret, *Abdülhamit Devrinde Sansür*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977.

⁵⁶Ali Birinci, "Türk Emniyet Teşkilatında 'İlkler'" *Polis Bilimleri Dergisi*, cilt: 1, sayı: 3, 1999, s. 9-10.

⁵⁷Halim Alyot, *Türkiye'de Zabıta (Tarihî Gelişim ve Bugünkü Durum)*. Ankara 1947, s. 79.

⁵⁸Gülmez, Nizamname'den beş yıl sonra 1850 yılında çıkarılan Kanunname-i Ticaret'in 1807 tarihli Fransız Ticaret Yasası'ndan çeviri yoluyla aktarıldığını, 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi'nin büyük ölçüde 1810 tarihli Fransız Ceza Yasası'na dayandırıldığını, 1861 yılında çıkarılan Usul-i Mahkeme-i Ticaret Nizamnamesi'nde Fransız mevzuatının temel alındığını ve 1879 tarihinde kabul edilen Usul-i

işçi koalisyonlarını yasaklayan bazı yasal düzenlemelerle birtakım benzerlikler taşıdığı iddia olunabilir. Öte yandan, Sanayi Devrimi'nin bir çocuğu olan işçi sınıfının Avrupa ülkelerindeki üyelerinin, yaşadıkları yoğun sefalet ve olumsuz çalışma koşulları dolayısıyla sınıf olma bilincine Osmanlı işçilerine nispetle çok daha erken tarihlerde ulaşmış oldukları da bir gerçektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayileşme ve fabrikalaşmanın fazlasıyla gecikmesi ve bunun doğal bir sonucu olarak, açılan fabrikalara akacak bir işsizler kitlesinin görece geç oluşmasınakarşın,Nizamname'yle böyle erken bir tarihte Polise grev önleyici bir yetki verilmesi ilginç bir noktadır.Güzel'in de belirtmiş olduğu üzere, Nizamname'nin çıkarılış tarihi de ilginç bir döneme rastlamaktadır.⁵⁹ Zira 1845 yılı, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk sanayileşme atılımlarının gerçekleştirildiği, ilk devlet fabrikalarının kurulduğu yıllardır.Nizamname'nin, gerileme dönemiyle beraber hızla toprak kaybına uğrayan ve sanayileşme yolunda giderek Batılı anlamda bir iktisadi yapıya kavuşmayı uman İmparatorlukta; bu iktisadi yapının üyeleri olan tüccarların iş görmelerini engelleyebilecek örgütlü güce sahip bir işçi sınıfına karşı bir tür önlem olarak yürürlüğe konulduğu iddia edilebilir.Polis Nizamnamesi, 12. maddesinde yer alan hükümler dolayısıyla dönemin işçi hareketlerini -şayet varsa- yasaklayıcı ya da en azından baltalayıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu nokta, madde incelendiğinde kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Son olarak, yukarıda da belirtildiği gibi, dönem itibarıyla yabancı sermayeyi ülkeye çekmenin ve ona hoş görünmenin de Nizamname'nin yürürlüğe konmasında önemli bir etken olabileceğini düşünmekteyiz. Gerçekten de, 1838 Antlaşması ve izleyen yıllarda birçok Avrupa ülkesiyle imzalanan bir dizi ekonomik antlaşmalar, yabancı tüccarları Osmanlı topraklarına ve hammadde pazarına yoğun bir biçimde çekme amacını taşımaktaydı. Yabancı kapitalistlerce Osmanlı ülkesinde yapılan ve yapılması bu antlaşmalarla teşvik edilen yatırımların korunması için, yabancı kapitalistlerin ürkütülmemesi ve Osmanlı topraklarında iş görmenin güvenli bir yatırım olacağı fikrinin uyandırılması gerekmekteydi. Polis Nizamnamesi, bu güvenceyi garanti altına almak amacıyla çıkarılan bir yasal metin olma özelliği de taşımaktadır.

Mahkeme-i Hukukiye Kanunu'nun da 1807 tarihli Fransız Yargılama Yasası'nın çevirisinden oluştuğunu vurgulamakta ve bunun ilerdeki yıllarda başlatılacak olan Fransız yasalarının çevrilerek hukuksal çağdaşlaşma ve reforma yönelme akımının başlangıcı sayılabileceğini belirtmektedir.Bkz. Mesut Gülmez, "Polis Örgütünün İlk Kuruluş Belgesi ve Kaynağı" *Amme İdaresi Dergisi*, cilt: 16, sayı: 4, 1984, s. 12. Bilhassa Tanzimat Fermanı'nın açtığı yeni dönemle birlikte çağdaşlaşma bağlamında kendine modeller arayan bir İmparatorluk için çeviri yoluyla yapılan bu alıntılar sanırım ki bir noktaya kadar anlaşılabilir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere, Gülmez daha çok metnin bir çeviri ürünü olup olmadığı sorunsalı üzerinden hareket ederek Fransızca ve Türkçe metinde yer alan maddelerin birebir karşılaştırmasını yapmayı tercih ederken, biz Polis Nizamnamesi'nin içerik bakımındanOsmanlı çalışma ilişkileri dizgesine getirdiği yenilik ya da değişiklikleri ve kısıtlamaları ele almaya çalıştık. Ancak bu inceleme esnasında, SayınGülmez'inisabetli tespitlerinden de oldukça yararlandığımızı belirtmeliyiz.

⁵⁹Güzel, *a.g.m.*, s. 30.

EK 1: Polis Nizamı⁶⁰

Allah'ın inayetiyle başarı sahibi ve kendisine saltanatın nasip olduğu Padişah'ın yüksek buyruğu ile ve yerel halkın da iyi niyetiyle güçlü bir şehir zabıtası meydana getirilmesine dair gerekli hususların ve halkın güvenliği için gerekli vasıtaların tamam edilmesi ve böylelikle oluşturularak yürürlüğe konması kararlaştırılmış olan "polis" olarak anılan zaptiye düzeninin genel hizmetlerinden olmak ve bundan sonra gerektiği takdirde ek ve ilave kılınmak üzere, şimdilik icrası gerekli görülen bazı temel hususlardan:

Birincisi: Emniyet ve memleketin iç asayişine dair kanunların ve gerekli düzenlemelerin kabulü ile icra edilmeleri suretlerini kontrol etmek.

İkincisi: Emniyet ve kamu düzeninin korunmasına dair bütün hususlarda, karakollarda bulunan (acemi) askerlerin gerektiği zaman celb ve istihdamlarına izin sağlanması.

Üçüncüsü: Memleket içerisinde hareket ve seyahat eden yolcuların gelip geçmelerine (seyahat hallerine) gerekli olan mürur (hareket, yolculuk) belgelerinin verilmesine çalışmak.

Dördüncüsü: Osmanlı Devleti tebaasından olan ve Osmanlı uyruğu olmayan misafirlerin yanlarında bulunan mürur (hareket, yolculuk) belgeleri ve pasaportlarının kabulü ile saklanmasıyla, yanlarına ikamet belgeleri verilmesine çalışılması.

Beşincisi: Ateşli silahlar kullanan avcılarının izinleri için yanlarına, lazım gelen ruhsatnamelerin verilmesine çalışılması.

Altıncısı: Tüm beylik binaların ve tasarrufunda müşterek anlaşma bulunan vade ve yerlerin açık bir biçimde muhafazası için gerekli vasıtaların üretilmesine çalışılması.

Yedincisi: Vücudunda hiçbir sakatlığı bulunmadığı halde, bir iş ile sürekli bir biçimde meşgul olmayarak ihtiyaç dışı dilencilik ile halkı taciz edenler hakkında makbul bir usulün gerçekleştirilmesi adına güç kullanımı.

Sekizincisi: Fakirlerden, karsız (işsiz) ve san'atsız (mesleksiz) kalmış olup, memleketlerine dönmek arzusunda olup da dönemeyenlere ve o kimselerin hastalarına insaniyet namına lazım gelen yardımın yapılmasına gayret edilmesi.

Dokuzuncusu: Hapishanelere dikkat etmek ve bunları kontrol etmekle beraber, özel bir müddet boyunca hapis cezalarına hüküm getirilip cezalarını tamamlayanlardan fakir durumdakilerin memleketlerine dönmeleri hususunda gerekenlerin yapılmasına gayret edilmesi.

Onuncusu: Han ve benzeri yerlerin karsızlık durumlarının ve lokanta ve otel olarak tabir olunan misafirhanelerin hepsinin düzenlerine usul ve gerekli kanunların temellerinin atılması ve uygulanmasına dair icra suretlerine dikkat ve nezaret edilmesi.

On birincisi: Yoldan çıkmış olan bölgelerin (yerlerin) ve o bölgelerde (yerlerde) yerleşik olan azgın/yoldan çıkmışların ve kumarhanelerin teftiş ve araştırılmasıyla men edilmelerine çalışılması.

On ikincisi: İşini ve gücünü terk ve işlerin durdurulması amacıyla olan amele/işçi topluluklarının cemiyet ve kalabalıklarının ve gerek buna benzer kamu asayişini ihlal edecek her türlü fitne ve fesat cemiyetlerinin yasaklanarak yok edilmesiyle ihtilal hadisesinin önünün alınması vasıtalarına başvurmak ve bununla sürekli olarak uğraşmak.

On üçüncüsü: Ahlak ve genel adabı ihlal edecek bütün hususlarda matbaa ve kitabevi ve tüm kitapçı dükkânlarına dikkat edilmesi, bunların sezilmesi (bulunması) ve dışarıdan gelen kitap çeşitleri ve risaleler ve evrakların eski baskılarına bakılıp, lazım olan yasaklamanın getirilmesi veyahut bunlara el konulmasına dikkat edilmesi.

⁶⁰Osman Nuri, *Mecelle-i Umur-u Belediyye*, cilt: 1, İstanbul, 1337, s. 921-924.

On dördüncüsü: Halkın oyalanması için polis tarafından özel ruhsat verilmesiyle açılan tiyatro ve benzeri oyun yerlerinde, kişisel emniyete dair bütün hususlara dikkat edilmesi ve bir kaza ihtimalinin/olayının önlenmesi ve dâhilen ve haricen düzen ve asayişin korunması vasıtalarına ve bu vesilelerin kullanılmasına dikkat ve bunları önceden sezme (bulma).

On beşincisi: Bayram ve şenliklere dair sayılı (belirli) günler hakkında yürürlükte olan kanunlar ve uyarıların hatırlatılmasına ve anlatılmasına çalışılması.

On altıncısı: Bütün tüccarların işlerini ve görüşmelerini yürüttükleri gazino ve borsa olarak tabir edilen yerlerin iç düzenine nezaret etmek ve dellal (tellal, satılacak şeyi satan kimse) ve simsarlara (aracılara) çalışmalarını için gerekli izin belgelerinin verilmesiyle beraber, ruhsatsız simsarlık edenlerin çalışmalarının men edilmesine gayret edilmesi.

On yedincisi: İddia edildiğinde ve gerektiğinde bir kimsenin ölümü, birçok ölümü birçok ölüm sebebi içerisinde hangisi yüzünden meydana gelmiştir ve hasta bulunan kimse ne sebepten hastadır ve doğuştan bir hastalığı var mıdır ve benzeri sebepler yüzünden mi hastadır ve hamile midir değil midir ve bazı cins beyanıyla iddia olunan madenler ve eşyalar, bileşiklerden veya sadelerden midir. Bunlar ve müşkül durumlarda bilirkişi (uzman) olarak anılan nezaret (gözetim) için alanında yetkin bir görevli (nefer, asker) kimyagere ve bir nefer tabibe ve bir nefer cerraha çok şiddetli bir biçimde ihtiyaç olmakla, bunların da seçimlerine ve tayinlerine yetkili olmak hususlarına dair polis meclisi tarafından kaleme alınan bir dizi tutanağın takdim olunmasının duyurulması ile Allah'ın izniyle bundan böyle geriye kalan detayları içeren nizamnamelerin, anılan mecliste tanzim ve müzakeresine girilmek üzere, anılan hususların Divan-ı Hümayun kalemine kaydıyla icap eden ilmuhaberinin verilmesi hususu, polis gözetimi eklenmesiyle hala Tophane-i Amire müş'iri devletli Mehmet Ali Paşa hazretlerinin önergesiyle ifade ve meşgul olunup anılan esasa ilişkin hükümler meclis-i vala-i ahkam-ı adliyede de görüşülerek belediye zabıtası hakkında elzem ve münasip şeyler olduğundan, tıpkı ulaştırıldığı suretle Divan-ı Hümayun kalemine kaydıyla icap ve gerekenlerin düzeltimi ve uygulanması hususuna başlamak için lazım gelen ilmuhaberinin yazılması ve verilmesi ve keyfiyet malumları olmak üzere yüksek Dış İlişkiler Bakanlığı makamından dost devletlerin elçiliklerine resmi yazılar verilmesi, anılan yüksek mecliste de uygun görülerek tutanakla ifade olunmuş ve anılan tutanağın sahip olduğu hususlar belediye zabıtası hakkında elzem ve münasip bulunduğundan, anılan hususların izinli kılınmış olduğu üzere bu hususların düzeltilmesi için ve Allah'ın izniyle fiili icrasıyla meydana getirdiği sonuçlara itina ile dikkat edilmesi hususuna, azametli, şerefle anılan ve Allah'a yakınlaştırılmış olan Padişah'ın bu konudaki yüce iradesine ilişkin olarak ve gerekli olduğu üzere, anılan tutanak, kendi ibaresinin aynıyla birlikte Divan-ı Hümayun kalemine kayıt olunarak yazılmak üzere anılan kurum nezaretince de elçiliklere başka başka resmi yazılar verilmiş olmasıyla, yukarıda beyan olunduğu üzere gereklerinin düzenleme ve icrasına başlanması için Tophane-i Amire'ye işbu ilmuhaber verildi.

11 Rebi-ül Evvel 1261 (20 Mart 1845)

KAYNAKÇA

- AĞAOĞLU, Samet ve Selahattin Hüdaioğlu, *İş Hukuku Tarihi* (Birinci Cilt), Merkez Basımevi, 1938.
- AKBAY, Muvaffak, *Grev Bir Hak Mıdır?*, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T. A. O., Ankara 1950.
- ALYOT, Halim, *Türkiye'de Zabita (Tarihî Gelişim ve Bugünkü Durum)*, Kanaat Basımevi, Ankara 1947.
- BİRİNCİ, Ali, "Türk Emniyet Teşkilatında 'İlkler'" *Polis Bilimleri Dergisi*, cilt: 1, sayı: 3, Ankara 1999, s. 9-16.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*(15. Baskı), Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1998.
- ENGELHARDT, EdouardPhilippe, *Turquie et Le Tanzimat ouHistoriedesReformés dans L'EmpireOttoman*, A. Cotillon, Paris 1882.
- ERİŞÇİ, Lütfü, *Türkiye'de İşçi Sınıfının Tarihi (Özet Olarak)*, Kebikeç Yayınları, Ankara 1997.
- FİŞEK, Kurthan, *Türkiye'de Devlet-İşçi İlişkileri Açısından Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tahlili*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1969.
- GÜLMEZ, Mesut *Türkiye'de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi)* (2. Basım), TODAİE Yayınları, Ankara 1991.
- GÜLMEZ, Mesut, "1936 Öncesinde İşçi Hakları" *Türkiye'de İşçi Hakları (Osmanlı Döneminden 1986'ya)*. Yol-İş Sendikası Yayını, Ankara 1986, s.s. 17-76.
- GÜLMEZ, Mesut, "Polis Örgütünün İlk Kuruluş Belgesi ve Kaynağı" *Amme İdaresi Dergisi*, cilt: 16, sayı: 4, Ankara 1984, s. 3-15.
- GÜMÜŞ, Fatih, *Türk İş Hukukunda İş Uyuşmazlıkları ve Uzlaştırma Yabancı Sistemlerle Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Emel Matbaacılık, Ankara 1972.
- GÜZEL, M. Şehmus, "1845 Tarihli "Polis Nizamı", Sansür, "Tatil-i Mesalih" (İşlerin Bırakımı), Toplantı, "Ziham" (Kalabalık) ve Cemiyetler" *Süreç*, sayı: 8, Havass Yayınları, İstanbul 1981, s. 22-39.
- GÜZEL, M. Şehmus, *Türkiye'de İşçi Hareketi 1908-1984*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1996.
- KARAL, Enver Ziya, *Büyük Osmanlı Tarihi I. Cilt Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- KOÇ, Yıldırım, *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*, Yol-İş Yayınları, İstanbul 2003.
- LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (çev: Boğaç Babür Turna), Arkadaş Yayınları, Ankara 2008.
- LİCHTHEİM, George, *Sosyalizmin Kökeni (TheOrigins of Socialism)*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1976.
- NURİ, Osman, *Mecelle-i Umur-u Belediye*, cilt: 1, İstanbul, 1337.
- ORTAYLI, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi* (2. Baskı), Cedit Neşriyat, Ankara 2008.

- ÖZGÜR, Özlem, *100 Soruda Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1975.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.
- PAMUK, Şevket, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1999.
- PAMUK, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- POLAT, Emre, *Osmanlı'nın İlk Yahudi Sosyalisti Avram Benaroya ve Faaliyetleri*, Truva Yayınları, İstanbul 2004.
- SENCER, Oya, *Türkiye'de İşçi Sınıfı*, Habora Yayınları, İstanbul 1969.
- SÜLKER, Kemal, *100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1968.
- SÜLKER, Kemal, *Türkiye'de Grev Hakkı ve Grevler*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1976.
- ŞANDA, Hüseyin Avni, *Yarı Müstemleke Oluş Tarihi: 1908 İşçi Hareketleri*, Gözlem Yayınları, İstanbul.
- ŞİŞMANOV, Dimitir, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih (1908-1965)* (haz. Ayşe ve Ragıp Zarakolu), Belge Yayınları, İstanbul 1990.
- TOKOL, Aysen, *Türkiye'de Sendikal Hareket*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 1994.
- TONGUR, Hikmet, *Kolluk Tarihimizden Vesikalar Türkiyede İlk Zaptiyeler*, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O., Ankara 1948.
- TONGUR, Hikmet, *Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Kanaat Basımevi, Ankara 1946.
- TUNÇAY, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar I (1908-1925)*, BDS Yayınları, İstanbul 2000.
- ÜSTÜN, Süleyman ve Yücel Yaman, *Resimli Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi I (Başlangıcından 1946'ya Kadar)*, Vardiya Yayınları, İstanbul 1975.
- YAĞAR, Hasan, "Osmanlı Polis Teşkilatı ve Yenileşme Süreci", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, cilt: 13, Ankara 2002, s. 629-651.
- YALMAN (Yalkın), A. Rıza, *Cenupta Türkmen Oymakları II*, (yay. haz: Sabahat Emir), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977.
- YAZGAN, Turan, *Türkiye'de Sendikal Hareketler (Kısa Tarihçe)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1982.